

Désiré Merciera
ogólna teoria pewności

NR 2633

Aleksander R. Bańska

Désiré Merciera
ogólna teoria pewności

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2008

Redaktor serii: Filozofia
Andrzej Kiepas

Recenzent
Joachim Piecuch

Publikacja jest dostępna także w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Spis treści

Wstęp	9
1. Program i metoda neoscholastycznej szkoły lowańskiej	13
1.1. Stan katolickiej myśli filozoficznej w drugiej połowie XIX wieku	13
1.2. Leon XIII i encyklika <i>Aeterni Patris</i>	17
1.2.1. Wokół scholastycznego odrodzenia	18
1.2.2. Działalność Leona XIII	22
1.3. Początki pracy naukowej Désiré Merciera	26
1.4. Rozwój programu szkoły lowańskiej	31
1.4.1. Program szkoły lowańskiej w okresie kursów filozofii Tomasza z Akwinu	31
1.4.1.1. Wolność wobec autorytetów	33
1.4.1.2. Harmonia filozofii i nauk szczególnowych	34
1.4.1.3. Scholastyczny perypatetyzm	38
1.4.1.4. Stosunek do współczesnej filozofii	40
1.4.2. Program szkoły lowańskiej u początków Wyższego Instytutu Filozofii	43
1.4.2.1. Filozofia chrześcijańska	45
1.4.2.2. Odejście od celów apologetycznych	46
1.5. Etapy rozwoju metody szkoły lowańskiej	51
1.5.1. Lowański Wyższy Instytut Filozofii w latach 1890—1894	51
1.5.1.1. Prowizoryczna formuła Instytutu	53
1.5.1.2. Zapowiedź pierwszych trudności	57
1.5.2. Konflikt ze środowiskiem rzymiskim	58
1.5.2.1. Kryzys językowy	62
1.5.2.2. Zmiany w rzymskiej Kongregacji Studiów	66

1.5.3. Ku definitywnej formule Instytutu	68
1.5.3.1. Intensywny rozwój naukowy	68
1.5.3.2. Nowa wersja statutów	72
1.6. Program i metoda szkoły lowańskiej w świetle planów Leona XIII	73
1.7. Zorientowanie epistemologiczne	77
 2. Geneza ogólnego problemu pewności	79
2.1. Kryteriologia jako teoria pewności	79
2.2. Psychologiczna geneza problemu kryteriologicznego	87
2.2.1. Między wątpliwością a pewnością	87
2.2.1.1. Odejście od założeń metafizycznych	89
2.2.1.2. Psychologiczny charakter formuły <i>determinatio intellectus ad unum</i>	90
2.2.2. Niebezpieczeństwo psychologizmu?	92
2.2.2.1. Krytyka psychologicznego subiektywizmu	93
2.2.2.2. Logika jako sztuka poprawnego myślenia	96
2.2.2.3. Stosunek do psychologii eksperymentalnej	99
2.2.2.4. Psychofizjologia a założenia scholastycznej antropologii	102
2.2.2.5. Kryteriologia jako apsychologizm	105
2.3. Kwestia prawdy jako podstawa analizy kryteriologicznej	110
2.3.1. Klasyczna definicja prawdy a ewolucja jej rozumienia w koncepcji Désiré Merciera	110
2.3.1.1. <i>Teoria poznania pewnego</i> z 1885 roku	112
2.3.1.2. <i>O fundamencie pewności</i> — teoria pewności z 1889 roku	117
2.3.1.3. <i>Kryteriologia ogólna</i> w latach 1899—1900	122
2.3.2. Klasyczna definicja prawdy w świetle jej ostatecznej interpretacji	135
2.3.2.1. Prawda obiektywna a koncepcja sądów	135
2.3.2.2. Prawda obiektywna a prawda logiczna	138
2.3.2.3. Oczystość a pewność	142
 3. Stan początkowy intelektu wobec problemu pewności	145
3.1. Dwa problemy fundamentalne w świetle kwestii wstępnej	145
3.2. Sceptycyzm a Kartezjańska metoda wątpienia	148
3.2.1. Argumenty przeciwko pewności	152
3.2.2. Kartezjańskie poszukiwanie fundamentu pewności	155
3.2.3. Antropologiczne konsekwencje Kartezjańskiego wątpienia	161
3.2.4. Argumenty sceptyków — sprzeczność i arbitralność	166
3.2.5. Kartezjusz — od wątpienia metodycznego do wątpienia rzeczywistego	170
3.2.6. Aporie Kartezjańskiej metody wątpienia	176
3.3. Wyolbrzymiony dogmatyzm a problem pierwszej zasady pewności	180
3.3.1. Problem prawdy pierwotnej	182

3.3.2. Pierwotna pewność jako zasada filozofii	184
3.3.3. Koncepcja trzech prawd pierwotnych	186
3.4. Dogmatyzm racjonalny	197
3.4.1. Realizm krytyczny a refleksja	200
3.4.2. Stan początkowy intelektu wobec władz poznawczych oraz sądów pośrednich i bezpośrednich	205
 4. Synteza podmiotu i predykatu — pierwszy problem fundamentalny	213
4.1. Trzy główne rodzaje sądu	213
4.1.1. Podwójny porządek poznania	215
4.1.2. Sądy porządku idealnego i porządku realnego a sądy empiryczne .	220
4.1.3. Konieczny lub przygodny charakter syntezy podmiotu i predykatu	226
4.2. Problem wartości poznawczej trzech głównych rodzajów sądu	230
4.2.1. Kluczowa rola aksjomatów	231
4.2.2. Pewność metafizyczna a pewność fizyczna	234
4.2.3. Sądy empiryczne a sylogizm	235
4.2.4. Sądy empiryczne jako konkluzje postępowania indukcyjnego .	240
4.2.5. Problem ugruntowania pewności sądów empirycznych	247
4.3. Obiektywność sądów w porządku idealnym — dyskusja z Kantem	251
4.3.1. Neoscholastyka <i>contra</i> kantyzm	252
4.3.2. Stosunek do Kanta w perspektywie nowożytnej filozofii	255
4.3.3. Sceptycyzm czy subiektywizm? Pytanie o kształt Kantowskiej filozofii krytycznej	263
4.3.4. Syntetyczność czy analityczność? Spór o status sądów porządku idealnego	268
4.3.5. Analityczny charakter sądów matematycznych	273
4.3.6. Analityczny charakter sądów metafizycznych	281
4.3.7. Empiryczny charakter sądów przyrodoznawstwa	284
4.3.8. Obiektywna manifestacja relacji podmiotu do predykatu	286
4.4. Powszechność i konieczność sądów w porządku idealnym — dyskusja z pozytywistami	296
4.4.1. Ogólność i konieczność w ujęciu pozytywistów	298
4.4.2. Odrzucenie tezy o reprezentatywnym charakterze ogólności .	303
4.4.3. Krytyka pozytywistycznego kryterium konieczności	305
 5. Obiektywna realność pojęć — drugi problem fundamentalny	309
5.1. Terminy intelektualnej syntezy w świetle problemu realności pojęć	309
5.1.1. Trudności z obiektywną realnością podmiotu	310
5.1.2. Obiektywna realność predykatu	314
5.2. Negatywny dowód obiektywnej realności pojęć	316
5.3. Pozytywny dowód obiektywnej realności pojęć	319

5.3.1. Przesłanka większa dowodu	319
5.3.1.1. Materialna podstawa pojęć	321
5.3.1.2. Tworzenie inteligibilnej istoty	323
5.3.2. Przesłanka mniejsza dowodu	325
5.3.2.1. Illacja jako rodzaj argumentacji <i>ad hominem</i>	328
5.3.2.2. Problem realności doświadczenia wewnętrznego	333
5.3.2.3. Zasada przyczynowości jako argument za illacjonizmem	338
5.3.2.4. Bezpośrednia intuicja rzeczy zewnętrznych jako argument za immediatyzmem	340
5.3.2.5. Próba interpretacyjnego uspójnienia	344
5.3.2.6. Między rzeczą samą w sobie a zjawiskiem	348
5.3.2.7. Problem poznawalności noumenu	353
5.3.2.8. Substancja jako rzecz istniejąca w sobie	355
5.3.2.9. Realizm Merciera jako realizm krytyczny bezpośredni . .	360
Zakończenie	365
Bibliografia	371
Indeks osobowy	381
Résumé	389
Summary	390

Wstęp

Pytanie o kryterium pewności było jednym z tych, które w znacznej mierze zdominowały epistemologię odradzającej się scholastyki końca XIX wieku. Mimo to ówczesne próby odpowiedzi na owo pytanie były zazwyczaj powierzchowne i nie dotyczyły istoty problemu. Jak pisał Mieczysław A. Krąpiec, „prace epistemologiczne drugiej połowy XIX wieku [...] nie wniosły wiele nowego światła. Nie znalazł się w tej dziedzinie żaden umysł syntetyczny, który by rozwiązał albo przynajmniej podał metodę rozwiązywania tych problemów. Właściwie mówiąc, zasadniczy problem epistemologiczny był od 1850 roku przez różnych filozofów przedstawiany i rozwiązywany schematycznie mimo pewnych zróżnicowań i odchyleń”¹. Składało się na to niewątpliwie wiele czynników. Myśl metafizyczna, która — żywa jeszcze w okresie działalności Leibniza — została ostatecznie sprowadzona do wymiaru szkolnej metafizyki Wolffa, była — po części za sprawą krytyki Kanta — w stanie całkowitego rozkładu. Klasyczna scholastyka, odseparowana od związku z naukami przyrodniczymi, trzymała się, zamknięta w nielicznych seminariach duchownych i kolegiach zakonnych, raczej w pozycji defensywnej². Radykalnie ten stan rzeczy diagnozował Kazimierz Wais. „Scholastyka — pisał — rozsypała się w gruzy i stała się pośmiewiskiem świata uczonego [...]. Jeżeli w wieku XVII i XVIII scholastyka znajdowała się w ogóle w stanie opłakanym, to na początku XIX stulecia prawie jej nie było. Natomiast rozpanoszył się sensualizm i materializm, tudzież idealizm i panteizm”³.

¹ M.A. Krąpiec: *Poznawać czy myśleć. Problemy epistemologii tomistycznej*. Lublin 1994, s. 50.

² Por. K. Kowalski: *Rola ks. Kardynała Merciera w odrodzeniu tomizmu*. „Ateneum Katolickie” 1937, t. 39, s. 210.

³ K. Wais: *Neoscholastyka*. „Przegląd Teologiczny” 1922, r. 3, s. 6.

Nic więc dziwnego, że scholastyka odradzała się powoli. Dopiero u progu XX wieku, w zapoczątkowanym encykliką *Aeterni Patris* nurcie neoscholastyki, pytanie o kryterium pewności po raz pierwszy doczekało się poważnej odpowiedzi. W 1899 roku pojawiło się pierwsze drukowane wydanie *Kryteriologii ogólnej* — głównego dzieła twórcy neoscholastycznej szkoły lwowskiej Désiré Merciera. Wydarzenie to spowodowało niewątpliwy zwrot w podejściu do problemów epistemologicznych wśród zwolenników scholastycznego odrodzenia. Wiele lat później Léon Noël, jeden z najwybitniejszych uczniów Merciera, napisze: „Jednym z najważniejszych dokonań mojego mistrza kardynała Merciera było to, że przedstawił on scholastyczne rozumienie problemu krytycznego”⁴, i w tym sensie, jak podkreślał będzie w innym miejscu Noël, „Mercier był pierwszym, który zorientował w kierunku epistemologii refleksje uczniów świętego Tomasza”⁵. Merciera ogólna teoria pewności nie była, oczywiście, wyrwana z kontekstu myślowego ówczesnej epoki. Wręcz przeciwnie, wpłyły na nią i uwarunkowały ją wydawnictwa intelektualne tamtego okresu⁶. Znajdują się w niej nie tylko intuicje poprzedzających Merciera inspiratorów i twórców scholastycznego odrodzenia (Balmèsa, Tongiorgiego, Kleutgena, Cornoldiego), nie tylko refleksy tradycji kartezjańskiej, przemawiającej jeszcze w połowie XIX wieku z katedr francuskich uniwersytetów przez obecny tam wciąż klasyczny spirytualizm⁷, ale także ślady wpływu preżnie rozwijającego się pozytywizmu i żywego wciąż, zwłaszcza w Niemczech, kantyzmu, z którymi Mercier tak intensywnie dyskutował. Oddziaływała więc na niego zwłaszcza filozofia francuska, która w XIX wieku, jak pisze Barbara Skarga, „trwała ciągle w tradycjach swych trzech wielkich mistrzów, Montaigne'a, Pascala i nadwyszystko Kartezjusza, modyfikowała je jednak znacznie w duchu nauk pozytywnych, psychologii, biologii, a także socjologii”⁸; oddziaływał również pozytywistyczny sposób myślenia, który, co podkreśla Edmund Morawiec, „ugrunutowany został teoretycznymi odkryciami przyrodników, znajdującymi ontyczne podstawy do

⁴ L. Noël: *Le réalisme immédiat*. Louvain 1938, s. 269. Ponieważ w większości wypadków materiały obcojęzyczne wykorzystane w niniejszej pracy nie były do tej pory tłumaczone na język polski, wszystkie tłumaczenia cytowanych fragmentów, zarówno z języka francuskiego, angielskiego, jak i — w niektórych wypadkach — z języka włoskiego, są tłumaczeniami autorskimi. Ze względu na ograniczenia objętościowe pracy — w brzmieniu oryginalnym, w przypisie, podane zostaną w kilku miejscach tylko te spośród najważniejszych cytatów, które dla przeprowadzonych analiz mają znaczenie kluczowe, oraz takie, których tłumaczenie może być sporne.

⁵ L. Noël: *Notes d'épistémologie thomiste*. Louvain—Paris 1925, s. 21.

⁶ Jak podkreśla Alois Simon, „wysiłek intelektualny Merciera znajduje swoją oryginalność i tłumaczy się przez ruch filozoficzny jego czasów”. A. Simon: *Position philosophique du Cardinal Mercier*. Bruxelles 1962, s. 22.

⁷ Por. K. Kowalski: *Rola ks. Kardynała Merciera w odrodzeniu tomizmu...*, s. 209; *Antologia filozofii francuskiej XIX wieku*. Oprac. B. Skarga. Warszawa 1978, s. 15.

⁸ *Antologia filozofii francuskiej XIX wieku...*, s. 26.

deterministycznego tłumaczenia procesów zachodzących w świecie”⁹. Ale nie tylko. Wielkie znaczenie miał fakt, że jak pisze Morawiec, „w psychologii, zwłaszcza niemieckiej, rozbudowuje się psychologia eksperymentalna. Stosuje się w niej powszechnie nie tylko doświadczenie, ale i eksperymenty psychologiczne [...]. Jej reprezentantami byli H. Helmholtz i W. Wundt. Wypada też wspomnieć psychofizykę, którą reprezentowali E.H. Weber i G.Th. Fechner”¹⁰. Niewątpliwie Mercier pozostawał pod wpływem umysłowego prymatu Niemiec¹¹ i tak jak osiągnięcia psychologii eksperymentalnej włączał w postulowany przez siebie program filozoficznej syntezy, tak w dziedzinie teoriopoznawczej jego głównym adwersarzem był Kant. Nie sposób wreszcie nie wspomnieć o innych wydarzeniach, w których horyzoncie dojrzewało dzieło Merciera — o intelektualnych napięciach w łonie samego Kościoła katolickiego, które przyniosły potępienie tradycjonalizmu i ontologizmu, jak również o wewnętrznych sporach w gronie samych neoscholastyków.

W pewnym sensie w centrum tych wszystkich wydarzeń znajdował się Katolicki Uniwersytet Lwówek, który na początku lat osiemdziesiątych XIX wieku leczył jeszcze rany zadane mu przez nieudany projekt tradycjonalizmu i ontologizmu. W centrum owych wydarzeń znalazła się więc także rozwijająca się wśród dyskusji, nie tylko zresztą programowych, neoscholastyczna szkoła lwowska. Jest to fakt niezwykle istotny, ponieważ właśnie w jej ramach, za sprawą jej założyciela wyrósł epistemologiczny projekt ogólnej teorii pewności — zaproponowanej przez Désiré Merciera odpowiedzi na pytanie o kryterium pewności. Żeby jednak uchwycić najgłębszy sens tej odpowiedzi, trzeba najpierw zrozumieć zarysowany tu kontekst filozoficzno-historyczny, w którym powstawała. Temu właśnie poświęcony będzie rozdział pierwszy niniejszej pracy. Jego celem jest ukazanie, w jaki sposób, pod wpływem wymienionych tu czynników, kształtoły się program i metoda neoscholastycznej szkoły lwowskiej i jakie miejsce w tym programie zajmuje właśnie ogólna teoria pewności.

Swą analizę problemu pewności rozpoczęta Mercier od postawienia pytania o jego genezę. Pytanie to, któremu poświęcona będzie pierwsza część drugiego rozdziału niniejszej pracy, jest dla Merciera punktem wyjścia krytycznej analizy owego problemu, a podstawę tej analizy stanowi interpretacja klasycznej definicji prawdy: *Veritas est adequatio rei et intellectus*. Rozdział drugi ma na celu ukazanie ewolucji Mercierowskiego sposobu interpretacji wspomnianej definicji, która jak ostatecznie pisze Mercier, „odniesiona do prawdy obiektywnej, oznacza zgodność rzeczy postrzeżonej ze

⁹ E. Morawiec: *Odkrycie egzystencjalnej wersji metafizyki klasycznej*. Warszawa 2004, s. 247.

¹⁰ Ibidem, s. 248.

¹¹ Por. B. Russel: *Dzieje filozofii Zachodu*. Tłum. T. Basznia k, A. Lipszyc, M. Szczubiałka. Warszawa 2000, s. 817.

swoim typem idealnym. Odniesiona do prawdy logicznej, oznacza zgodność sądu z obiektywną zbieżnością lub rozbieżnością dwóch elementów odniesienia, o których wydaje się sąd”¹². W tym kontekście pewność określa Mercier jako „trwałą i przemyślaną zgodę intelektu na prawdę określoną przez intuicję odniesienia koniecznej zgodności lub niezgodności pomiędzy dwoma elementami sądu”¹³. Taka definicja wyznacza jednocześnie trzy kolejne fundamentalne kwestie, które muszą zostać zbadane, aby w opinii Merciera, problem kryteriologiczny mógł zostać właściwie rozwiązyany.

Pierwsza z owych trzech kwestii dotyczy stanu wyjściowego intelektu wobec tak sformułowanego problemu pewności, a zatem ma dać podstawę do określenia właściwej pozycji problemu kryteriologicznego. Kwestia ta stanieć będzie centralny problem trzeciego rozdziału niniejszej pracy. Wiąże się ona z pytaniem o postawę, jaką powinien zająć intelekt wobec problemu pewności, a celem tego rozdziału ma być ukazanie, w jaki sposób, w kontekście dyskusji ze sceptykami i stanowiskiem Kartezjańskim z jednej strony, a przedstawicielami tak zwanego starego dogmatyzmu z drugiej — kształtuje się odpowiedź Merciera na tak postawione pytanie.

Kwestia druga, w której obliczu staje Mercier, dotyczy charakteru odniesienia, jakie zachodzi w sądzie między jego dwoma elementami, a zatem wiąże się z tak zwanym pierwszym problemem fundamentalnym — syntezą podmiotu i predykatu, czyli z pytaniem o status i wartość poznawczą różnego rodzaju sądów. W rozdziale czwartym, który rozpocznie się od analizy Mercierowskiej koncepcji sądów, ukazane zostanie, w jaki sposób, w wyniku dyskusji ze stanowiskiem Kanta i z pozytywistami, próbuje Mercier wykazać obiektywność, powszechność i konieczność sądów porządku idealnego (*Jugements d'ordre idéal*).

I wreszcie trzecia kwestia, na którą zwraca uwagę Mercier w kontekście swojej interpretacji klasycznej definicji prawdy, dotyczy ontycznego statusu pojęć konstytuujących dwa elementy sądu: podmiot i predykat, a zatem wiązać się będzie z drugim problemem fundamentalnym — problemem obiektywnej realności pojęć. Celem piątego rozdziału niniejszej pracy będzie analiza Mercierowskiego negatywnego i pozytywnego dowodu na obiektywną realność pojęć, w tym również próba odpowiedzi na pytanie, czy stanowisko Merciera jest w konsekwencji realizmem pośrednim, czy też jak utrzymywali jego uczniowie, realizmem krytycznym bezpośrednim. Rozdział piąty zakończy analizę teoriopoznawczej koncepcji Désiré Merciera, ukazującą nie tylko jej kluczowe kwestie, ale również ewolucję epistemologicznej myśli belgijskiego kardynała, w poszczególnych wydaniach jego *Kryteriologii* oraz innych pracach filozoficznych.

¹² D. Mercier: *Critériologie générale ou Théorie générale de la certitude*. Louvain—Paris 1911, s. 30.

¹³ Ibidem, s. 32.

Indeks osobowy

- Abbeloos Jean Baptist 27, 43, 57, 61—64, 67
Abelard Piotr 316
Ageorges Joseph 27, 30, 59, 109, 373
Ainezydem 151
Ajdukiewicz Kazimierz 158, 374
Ajdukiewicz Maria 158, 374
Albert Wielki 103, 316
Aleksander z Hales 316
Anaksagoras 152
Andrzejczuk Artur 87, 379
Anzelm z Canterbury 105
Arkezylaos 151
Aristoteles 19, 33, 38, 39, 42, 43, 100—111, 133, 134, 191, 207, 209, 226, 251, 271, 289, 293, 304, 316, 322, 337
Aubert Roger 14, 18, 21, 24—26, 40, 44, 53, 59, 60, 62, 63, 65—67, 71, 102, 200, 249, 255, 343, 373
Augustyn z Hippony 19, 171
Avenarius Richard H.L. 104
Awerroes (Ibn Ruszd) 40

Baader Joseph von 16
Bacon Francis 155
Baets Maurice de 63, 69
Balfour Arthur J. 60, 95, 260

Balmès Jaime Luciano 10, 24, 181—189, 193, 197, 212, 215
Balthasar Nicolas 27, 56, 105, 245, 281, 324, 356, 362, 373
Banaszkiewicz Artur 265, 375
Bańska Jakub S. 269, 373
Baszniak Tadeusz 11, 378
Baudrillart Alfred H.M. 40
Bautain Louis E.M. 14, 16, 42
Bayle Pierre 151
Beauduin Édouard 16, 32, 373
Becker Jules de 63
Beijssens (Beysens) Joseph 125, 367
Belch Pius 87, 379
Berkeley Georges 41
Bersani Stefano 38, 242, 243
Berthelot René 93
Besse Clément 59, 70
Bieda Ignacy 16, 373
Billa Michel A. 36, 37
Binet Alfred 104
Bocheński Józef M. 50, 76, 366, 369, 373, 375
Boecjusz (Anicius Manlius Severinus Boethius) 33
Boileau David A. 25—35, 38, 39, 44, 46, 56, 59, 65—68, 72—75, 77, 87, 95, 102, 115, 116, 120, 135, 139, 195,

- 200, 201, 206, 249, 255, 258, 261, 274,
281, 287—289, 343, 358, 361, 373
Boirac Émile 353
Bonald Louis G.A. de 14, 16, 42, 95
Bonetty Augustine 16
Bornstein Benedykt 266, 375
Borzym Stanisław 281, 373
Bossu Léon 28, 29
Boudens Robrecht 67
Bouquillon Thomas 66
Boy-Żeleński Tadeusz 153, 154, 377,
378
Branchereau Louis 16
Brants Victor 70
Broussais François J.V. 41
Brugger Walter 368
Brunetière Ferdinand 95, 260
Brunschwig Léon 153
Buffier Claude 182
Burman Frans 158, 374

Cabanis Pierre J.G. 41
Caietanus 133, 134, 139
Canella Giulio 365, 366
Cantoni Carlo 253, 254
Cardella 22
Caretti 22
Carnoy 39
Charcot Jean-Martin 40
Charles Pierre 34, 374
Charron Pierre 151
Chojnacki Piotr 13, 14, 17, 19, 48—
50, 76, 367, 374
Chwedeńczuk Bohdan 17, 183, 375
Cichowicz Stanisław 157, 378
Comte August 40, 256, 258, 301
Condillac Étienne de 41
Coreth Emmerich 18, 368
Cornoldi Giovanni 10, 22—26, 32, 44,
59—61, 73
Coster Jean de 56, 70
Courtois Luc 14, 255, 373
Cousin Victor (Wiktor) 14, 41, 95, 260
Couturat Louis 93, 99
Craene Georges de 56, 69, 70, 101,
165
Crahay Edouard 53, 54, 56, 69, 70,
297, 374

Danneels Godfried 25, 102, 200, 249,
343, 373
Dąmbska Izydora 158, 277, 374
Dechamps Victor-Auguste 25, 30
Defourny Maurice 56, 68
Deploige Simon 56, 67—69, 71, 72,
74
Descamps E. 70
Descartes René (Kartezjusz) 10, 12,
14, 15, 27, 39, 41—43, 70, 84, 95, 99,
100, 102, 146, 148—150, 153, 155—
166, 169—182, 185—187, 194, 196,
202, 205, 206, 211, 212, 255, 258,
262, 264, 265, 326, 327, 332, 372,
374, 378
Deschamps F. 70
Deussen Paul 104
Deutinger Martin 16
Dewey John 260
Dezza Paolo 20
Diogenes Laertios 154, 374
Dogiel Gerard 217, 374
Domet de Vorges Edmond Ch.E. 54,
70, 125
Domińczak Stanisław 13—16, 18, 20,
27, 28, 39, 40, 374
Dorlodot Henry de 57, 62—64, 75
Dreinert Tomasz 259, 374
Drozdowicz Zbigniew 178, 374
Duby Henry L. 25—27, 257, 260, 374
Duns Szkot Jan 19, 105
Dupont 28, 29
Dür Seweryn 287, 288, 374
Dygasiński Adolf 298, 377

Ebbinghaus Hermann 104
Egidi 22
Eriugena Jan Szkot 43
Ermoni Vincent 70
Eucken Rudolf 252—254
Euklides 171, 204, 279, 298, 299

Fabre (Fabre d'Envieu) Jules 14

- Fechner Gustav Th. 11, 104
Ferrata Domenico 66
Fichte Johann G. 41, 141, 259, 290
Folghera Johannes D. 125—127, 129,
130, 132—134, 136, 139, 218, 220,
243, 247, 374
Fontaine Théodore 55, 56
Fontaine Thomas 69
Forget J. 69, 120, 242, 272, 374
Fouillée Alfred É. 104, 259
Frege Gottlob 97—99, 375
Fries Jakob F. 259
Fröbes Joseph 103

Gade John A. 17, 27, 29, 30, 57, 375
Gardair J. 70
Garewicz Jan 257, 373—375, 378
Garrigou-Lagrange Réginald 201,
341, 368
Gemelli Agostino 91, 365, 366, 375
Gény Paul 327, 367, 368
Geyser Józef 103, 366
Ghysebrechts H. 80
Gilson Étienne 17—20, 22, 24, 33, 34,
42, 43, 45, 49, 59, 60, 69, 75, 93, 182,
183, 320, 325—328, 335, 338—342,
344—347, 349—354, 356, 357, 359,
360, 375
Gioberti Vincenzo 14, 42
Gladston William E. 254
Głombik Czesław 42, 50, 76, 92—94,
366, 367, 375
Głowa Stanisław 16, 373
Goffart A. 70
Gogacz Mieczysław 87, 379
Gonzalez Zeferino 30, 189, 200, 201
Goossens Pierre-Lambert 44, 72, 74
Gorgiasz 150
Goyau Georges 25—28, 30, 67, 375
Grabmann Martin 42, 76, 94, 367,
375
Grace Michael P. 46, 87, 155, 255, 355,
372, 373
Graty Auguste J.A. 14, 260
Graubner Hans 277
Grégoire Auguste 368

Grendyszyński Ludomir 301, 379
Gromiec Włodzimierz 259, 375
Günther Anton 16
Gut Arkadiusz 97, 99, 375

Halleux Jean 56, 69, 70
Hallez H. 70
Harlez Charles J. de 39, 52
Harmignie Pierre 41, 163, 257, 261,
375
Hartmann Nicolai 287
Hegel Georg W.F. 14, 15, 41, 259
Helmholtz Hermann von 11
Helputte Georges 65
Hendrickx Jean-Pierre 14, 255, 373
Henry J. 15
Henry Ludwig 39
Heraklit 150
Herbart Johann F. 41
Herbut Józef 103, 326, 368, 375, 376
Heymans Jan F. 70
Höffding Harald 104
Homans J. 70
Huet Pierre D. 151
Hugonin Flavien 16
Hume David 41, 93, 94, 202, 256, 258,
261, 266, 298, 334, 339, 343
Husserl Edmund 92, 93, 96—99, 101,
107, 265, 270, 276—278, 283, 287,
288, 290, 375, 376
Huxley Thomas H. 298
Huys J. 70

Ingarden Roman 263, 282, 314, 375
Isaye Gaston 368

Jacobi Friedrich H. 95, 146, 259
Jacops J. 28
James William 94, 95, 260
Janet Paul 190
Jankelevitch (Jankélévitch) Samuel
254
Janssens Edgar 56, 69
Jeannière René 367
Jouffroy Théodore 41, 94, 95, 260

- Kaliasz 322, 337, 338
 Kamiński Stanisław 203, 375
 Kant Immanuel 9, 11—13, 27, 40, 41, 54, 84, 85, 90, 92, 94, 95, 99, 106, 112, 146, 164, 202, 217, 233, 251—281, 283—298, 300, 314, 316, 323—325, 327, 334, 339, 343, 353—355, 360, 369, 373—378
 Karneades 151
 Kauffmann 104
 Kaufmann Nicolas 70, 133
 Keesen 65
 Kleutgen Joseph 10, 17, 19, 24, 28—30, 200, 201, 215, 310
 Kłósak Kazimierz 367
 Koj Leon 97, 99, 375
 Kopaliński Władysław 50, 87, 375
 Kosiakiewicz Wincenty 80, 92, 106, 168, 214, 309, 315, 371, 376
 Kowalski Kazimierz 9, 10, 31, 50, 78, 107, 315, 361, 367, 376
 Krasnowolski Antoni 80, 92, 106, 168, 214, 309, 371
 Krąpiec Mieczysław A. 9, 22, 23, 117, 148, 149, 183—188, 199, 201, 203, 215, 231, 232, 294, 318, 366—368, 376
 Kremer René 59, 94, 128, 129, 197, 288, 305, 354, 376
 Krokiewicz Adam 152, 378
 Krońska Irena 154, 374
 Kubok Dariusz 259, 374
 Kuntz 165, 371
 Kupis Bogdan 155, 374
 Kusch Martin 100, 101
 Laforêt Nicolas J. 16
 Lajeunie Étienne M. 40, 203, 376
 Lalande André 93—96, 98, 99, 101, 376
 Lamennais Hugues-Félicité R. de 14, 16, 42, 95, 151, 260
 Langan Thomas 17, 18, 20, 22, 24, 33, 34, 43, 45, 49, 59, 60, 69, 75, 183, 375
 Lange Antoni 257, 378
 Lanny 366
 Lantsheere Léon de 56, 68, 69
 Laveille 13, 31, 76, 376
 Lavoisier Antoine L. 285
 Le Rohellec Joseph 327, 368
 Leclercq J. 34, 376
 Leclère Albert 254
 Legrand G. 70
 Leibniz Gottfried W. 9, 27, 265
 Lemius Joseph 67
 Leon XIII (Gioacchino Pecci) 17—26, 31, 32, 40, 44—46, 48, 49, 51, 54, 57—62, 64, 67, 73—75, 251, 252, 254, 366, 376
 Lepidi Alberti 25, 66
 Leśniak Kazimierz 154, 155, 374
 Liberatore Matteo 18, 19, 23, 32, 59, 61
 Lipszyc Adam 11, 378
 Locke John 41, 255, 327
 Lonergan Bernard J.F. 368
 Lotz Johannes B. 368
 Lupus 16
 Luter Martin 253
 Łaciak Piotr 265, 270, 276—278, 283, 287, 288, 290, 376
 Łąkowski Rafał 79, 374
 Mahrburg Adam 20, 301, 379
 Maistre Joseph de 14
 Malebranche Nicolas 14, 42
 Malloc 95
 Mandato P. de 22
 Mansion Paweł 39, 69, 70
 Marc A. 368
 Maréchal Joseph 368, 369, 376
 Maria Leonia 58, 376
 Maria M. de 22
 Maritain Jacques 22, 42, 76, 94, 201, 367, 375
 Martens Charles 56
 Masnovo Amato 20, 42, 125, 319, 376
 Maurer Armand A. 17, 18, 20, 22, 24, 33, 34, 43, 45, 49, 59, 60, 69, 75, 183, 375

- Maus Isidore 56, 70
 Mazzella Camillo 58, 62, 64—66
 Mc Inerny Ralph 46, 87, 155, 255, 355,
 372, 373
 Medicus Fritz 173, 287, 288
 Melis de 22
 Mercier Désiré *passim*
 Mercier Leon 28
 Michalski Konstanty 23, 24, 37, 88,
 92, 94, 125, 147, 233, 365—367, 375,
 377
 Michotte Albert 56, 68
 Mill John S. 40, 256, 298—302, 305,
 306, 314, 330, 332, 334, 377, 379
 Mivart St. George J. 69
 Montaigne M. de 10, 151, 154, 169,
 377
 Morawiec Edmund 10, 11, 377
 Muck Otto 368
 Munnynck M. de 70, 125, 365
- Nal A. 300, 378
 Natorp Paul 101
 Naville Ernest 35
 Ned Édouard 254, 259, 377
 Neidl W. 18
 Nève Paul 69
 Newman John H. 36
 Noël Léon 10, 14, 20, 27, 30, 31, 56,
 58, 59, 68, 70—72, 76, 77, 79, 85, 93,
 103, 107, 108, 113, 114, 125, 134,
 140—143, 156, 158, 162, 190, 197—
 203, 233, 252, 254, 266, 273, 288,
 320—322, 326—338, 340—352, 354,
 356—358, 360, 361, 363, 365, 367—
 369, 377
 Noras Andrzej J. 258, 259, 261, 266,
 287, 353, 374, 377
 Nys Désiré 30, 35, 56, 65, 68, 69, 71,
 76, 81, 135, 137, 139, 142, 143, 149,
 150, 154, 155, 167—169, 178, 179,
 181, 189, 197, 205—208, 214, 235,
 239, 245, 304, 309, 316, 317, 322,
 377
 Olech Adam 96, 97, 375, 377, 379
- Olivieri D.J. 40, 108, 378
 Oliwa Piotr 40
 Olszewski Witold 154, 374
 Ostwald Wilhelm 56
- Palmieri Domenico 22, 61, 187, 188
 Parmenides 150
 Pascal Blaise 10, 95, 146, 151—153,
 378
 Pasquier E. 70
 Paulsen Friedrich 104, 251, 253, 254
 Paweł św. 69
 Pecci Giuseppe 17, 18, 23, 24, 32, 44,
 59—61
 Peeters Charles 79
 Pelzer Auguste 50, 56, 59, 104, 202,
 253, 254, 377, 378
 Perrier Joseph L. 22, 23, 25, 26, 60,
 64, 378
 Pesch 55
 Pfligersdorfer G. 18
 Piat J. 70
 Pieraerts Constant P.J. 27, 32, 43
 Pirotte Jean 14, 255, 373
 Pirron 151, 378
 Pius IX 15—17, 21
 Pius X 72
 Platon 33, 42, 100, 265, 290
 Poincaré Henry 277, 374
 Porfiriusz 228, 246
 Potvain 191, 195
 Prisco Giuseppe 24, 32, 59, 61
 Protagoras 150
 Ptolomeusz z Cyreny 151
- Radziszewski Idzi 69, 366, 367, 378
 Raeymaeker Louis de 21, 23—33, 39,
 40, 43, 44, 46, 52—75, 77, 100, 101,
 163, 258, 296, 328, 376, 378
 Rahner Karl 368
 Ramaekers Georges 14—16, 25, 30,
 77, 106, 199, 378
 Rebata Jerzy 201, 294, 366, 376
 Reid Thomas 14, 41, 94, 95, 146, 182,
 287, 288, 374
 Reinhold Karl L. 259

- Remer V. 22
 Renan Joseph E. 29
 Richeville 253
 Riehl Alois 266
 Rodis-Lewis Geneviève 157, 158, 160, 165, 378
 Roland-Gosselin Marie-Dominique 201, 341, 368
 Rolewski Jarosław 266, 375
 Rosmini (Rosmini-Serbati) Antonio F.D. 14, 16
 Rossini G. 18
 Rousseau Isidore J. du 27, 29
 Royer-Collard Pierre P. 14
 Rubczyński Witold 81, 84, 291, 360, 378
 Russel Bertrand 11, 378
 Rutten 34, 378
 Rybalta Jan 320, 375
- Saisset Émile 167, 190, 378
 San de 55
 Sanchez Franciszek (Portugalczyk) 151
 Sanseverino Gaetano 23, 24, 59, 60
 Satolli Francesco 66, 67, 72
 Schelling Friedrich W.J. 14, 41, 259
 Schiffini S. 22
 Schneid Mathias 55
 Schopenhauer Arthur 14
 Sekstus Empiryk 151, 152, 154, 378
 Sentroul Charles 56, 69, 70, 367
 Sidorek Janusz 107, 375
 Siemek Marek J. 289, 378
 Siger z Rabantu 40
 Simon Alois 10, 15, 21, 25, 26, 28, 43, 45, 54, 57, 59, 61, 63—67, 86, 108, 162, 293, 294, 296, 343, 378
 Simons Gasper 56
 Siwek Władysław 14, 155, 378
 Skarga Barbara 10, 84, 373
 Soens E. 70
 Sokrates 42
 Spencer Herbert 40, 70, 104, 259, 298, 300—303, 306, 307, 327, 343, 378
 Spinoza Baruch 353
- Stepa Jan 367
 Stępień Antoni B. 327, 378
 Stöckl Albert 55
 Strasser Stéphane 102, 378
 Strauss David F. 29
 Suarez Francisco 18, 19, 201
 Suchorzewska Janina 266, 375
 Świeżawski Stefan 158, 374
 Szałata Kazimierz 20, 21, 367, 378
 Szczubiałka Michał 11, 378
 Szymańska Beata 257, 378
 Szyszkowska Maria 50, 374
- T'Serclaes Charles de 62, 63
 Taine Hippolyte 40, 298—302, 304, 306, 379
 Talamo Salvatore 24, 32, 59—61
 Tambuyser R. 25
 Taparelli d'Azeglio Luigi 18
 Tarnogórski Czesław 50, 374
 Tazbir Mieczysław 320, 375
 Tedeschini 22
 Thiéry Armand 56, 67—69, 71, 101
 Tomasz z Akwinu (Doktor Anielski) 10, 15, 18—25, 27—35, 38, 39, 42, 44—46, 48, 52, 54, 56, 59—61, 64, 66, 67, 70—75, 77—79, 83, 87, 90, 102, 103, 105, 112, 125, 132—134, 140, 141, 165, 171, 182, 191, 200—204, 207, 209, 223, 251—255, 316, 320, 323, 371, 372, 379
 Tongiorgi Salvatore 10, 22, 27, 61, 187—193, 195, 197, 210—212
 Tracy Destutt de 84
 Tredici Giacinto 366
- Ubaghs Gerhard C. 14, 16, 29
 Urraburu Joanne J. 22
- Valente 22
 Vallée-Poussin Charles J. de la 70
 Van Ballaer Pierre 40
 Van Beneden Pierre-Joseph 39
 Van Cauwelaert 69
 Van den Ghijn Gabriel 56
 Van Gehuchten Arthur 39

- Van Olmen F. 189
Van Overbergh Cyrille 56, 70
Van Riet Georges 79, 113—122, 125,
128, 129, 134, 135, 137, 143, 144,
148, 176, 189—191, 200, 201, 207,
210, 218, 223, 224, 230, 236, 239,
241, 255, 310, 379
Van Roey E. 70
Van Weddingen Alois 44
Ventura (de Raulica) Gioacchino 14,
42
Verriest G. 70
Volkelt Johannes 261
Von der Lancken Fritz 260
Von Geissel Johannes 16
Von Hertling Georg 55
Wais Kazimierz 9, 13, 14, 16, 20, 21,
23, 24, 29, 56, 61, 69, 379
Wartenberg Młodzież 281, 373
Weber Ernst H. 11
Wieczorek Krzysztof 261, 266, 379
Więckowski Andrzej 320, 375
Więckowski Zbigniew 320, 375
Wilson Herbert 25, 257, 374
Wojciechowska Wanda 156, 374
Woleński Jan 97, 98, 100, 101, 107,
265, 379
Wolff Christian 9, 14, 22, 96
Woźniczka Maciej 109, 379
Wulf Maurice de 15, 28, 37, 39, 42, 43,
48, 50, 52, 56, 68, 69, 71, 85, 86, 95,
100, 102, 137, 140, 141, 143, 162—
165, 187, 209, 212, 252—254, 258,
296, 297, 366, 379
Wundt Wilhelm 11, 56, 96, 100, 101,
104, 105
Zalewski Sylwester 17, 183, 375
Zawadzki Józef 34, 78, 260, 365, 379
Ziehen Theodor 104
Zigliara Tomasso 19, 21, 25, 32, 55,
59—61
Żelazny Mirosław 266, 375

Aleksander Bańka

Désiré Mercier
Théorie générale de la certitude

Résumé

Le but primaire de la dissertation présente, c'est l'exposition de la théorie épistémologique de Désiré Mercier — le fondateur de l'école néo-scolastique de Louvain — qui montre non seulement les questions primaires de sa philosophie, mais aussi l'évolution de la pensée de ce grand cardinal belge, par rapport aux éditions consécutives de ses œuvres et l'acquis philosophique tellement riche. Cela concerne surtout la « Critériologie générale » — l'œuvre fondamentale de Mercier — dans laquelle il dégage de textes classiques de Thomas d'Aquin la théorie systématique de la connaissance, qui affirme l'épistémologie thomiste sur les chemins du réalisme philosophique.

Dans sa partie essentielle la dissertation se compose de l'introduction, de cinq chapitres et de la conclusion. Le chapitre premier, qui montre le fond historique du développement de la théorie de Mercier, est concentré surtout sur la présentation du programme et de la méthode de l'activité scientifique réalisée dans l'Institut Supérieur de Philosophie, fondé à Louvain par Mercier.

Le chapitre deuxième étudie l'évolution de la méthode de l'interprétation, formulée par Mercier pour la définition classique de la vérité, et ouvre le champ de l'analyse de trois questions fondamentales (les trois chapitres consécutifs de la dissertation), qui déterminent, selon Mercier, l'emplacement correct du problème critériologique.

La première question (chapitre troisième) concerne la position que l'intellect doit prendre devant le problème de la certitude. Mercier présente son attitude, appelée le « dogmatisme rationnel », au cours de la discussion avec les partisans du scepticisme et la philosophie cartésienne de l'un côté, et avec les représentants de l'attitude nomée « l'ancien dogmatisme » de l'autre.

La deuxième question (chapitre quatrième) concerne le caractère spécifique de la relation entre le deux éléments fondamentaux du jugement — le sujet et le prédicat. Elle est donc liée avec la synthèse du sujet et du prédicat dans le jugement, c'est-à-dire avec le premier problème fondamental dans le cadre duquel Mercier pose la question du caractère et de la valeur cognitive de diverses espèces des

jugements. Sa résolution de ce problème est devancée par sa polémique avec les opinions d'Immanuel Kant et avec les thèses principales de la philosophie positiviste. En cas de Kant cette polémique concerne la question de la certitude objective des jugements scientifiques, tandis que en cas de positivistes — leur caractère objectif et nécessaire.

Enfin la troisième question (chapitre cinquième) se lie avec le problème de la position ontologique des concepts, qui constituent le sujet et le prédicat dans le jugement. Elle concerne donc le problème de la réalité objective des concepts, c'est-à-dire le deuxième problème fondamental. Mercier veut montrer dans son analyse, que les formes intelligibles, qui fournissent les prédictats des jugements, possèdent la réalité objective, mais la façon dans laquelle il prouve sa thèse, provoque une discussion très grave. Les deux voix les plus importantes dans cette discussion, c'est de l'un côté Étienne Gilson — l'auteur de la théorie du réalisme méthodique — et de l'autre côté Léon Noël, le disciple de Mercier, qui proclame le réalisme critique immédiat. Gilson essaye de montrer que la position philosophique de Mercier c'est finalement le réalisme médiat, appelé aussi l'illationisme cartésien. Par contre Noël veut prouver que Mercier reste sur la position du réalisme critique immédiat et sa théorie s'appuie non pas sur l'illation, mais sur l'immédiatisme. L'analyse critique de l'épistémologie de Mercier conduit à prouver que la thèse de Noël semble être plus correcte. La théorie générale de la certitude créée par Mercier est ainsi définitivement réaliste et peut présenter une voix très précieuse dans la discussion non pas seulement avec les modifications contemporaines de l'idéalisme, mais aussi avec des courants nombreux de la philosophie réaliste.

Aleksander Bańka

Désiré Mercier's general theory of certainty

Summary

The main aim of this dissertation is to present a theoretical-cognitive conception by Mercier, a founder of a Neo-scholastic Louvain school, showing not only the issues crucial to his philosophy, but also an evolution of an epistemological thought by a Belgian cardinal, based on particular editions of his works and a rich philosophical output. It concerns mainly *A general criteriology*, Mercier's main work in which a systematic theory of cognition is derived from Thomas Aquinas's classical texts, confirming a tomistic epistemology on the paths of a philosophical realism.

In its main part, the work consists of the introduction, five chapters and conclusion. The first chapter depicts a historical background against which Mercier's conception developed, and focuses mainly on the presentation of the programme and the method of an academic activity conducted in the Higher Institute of Philosophy founded in Louvain by Mercier.

The second chapter examines an evolution of Mercier's means of interpretation of a classical definition of truth, and leaves a place for the analysis of three fundamental issues (the three subsequent chapters) which, according to Mercier, define a proper position of a criteriological problem.

The first of them (in chapter three) is related to the attitude an intellect should hold towards the issue of certainty. Mercier's point of view, regarded as "a rational dogmatism", is presented in a discussion with the advocates of scepticism and Cartesian standpoint on the one hand, and the representatives of the so called "old dogmatism" on the other.

The second issue (chapter four) concerns the nature of the references in his opinion between its two basic constituents: a subject and predicate, and, thus, it is connected with the first fundamental problem — a synthesis of the subject and predicate, i.e. the question on the status and cognitive value of different kinds of opinion. Before Mercier solves the problem, he polemics with Immanuel Kant's position, as well as main theses of a positivist philosophy. Such a polemics, in the case of Kant, relates to the issue of an objective certainty of academic opinions, whereas in the case of positivists, their objective and essential nature.

Finally, the third aspect (chapter five) is connected with the problem of an ontic status of notions constituting the subject and predicate in a statement, and, thus, concerns the so called second fundamental issue, i.e. the issue of an objective reality of notions. In his analysis, Mercier attempts to show that cognitive forms giving statements to predicates, possess an objective reality, however, the way he justifies his thesis becomes the subject of a serious philosophical argument. The two most important voices in this argument are represented by Étienne Gilson, a creator of the conception of a methodological realism on the one hand, and Léon Noël, Mercier's student, in favour of a critical direct realism on the other hand. As much as Gilson tries to prove that Mercier's standpoint is eventually an indirect realism, and, in consequence, an illationism of a Cartesian type, Noël wants to prove that Mercier is still in a position of a critical direct realism and his conception is based not on illation, but immediatism. A critical analysis of Mercier's conception shows that it is Noël's point of view that is more probable. Mercier's general theory of certainty is definitely realistic and can be valuable in a discussion with not only contemporary versions of idealism, but also with different branches of a realistic philosophy.

Redaktor
Małgorzata Poglódek

Projektant okładki
Paulina Tomaszewska-Ciepły

Redaktor techniczny
Barbara Arenhövel

Korektor
Agnieszka Plutecka

Copyright © 2008 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1777-9

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 24,5. Ark. wyd. 33,0. Przekazano do
łamania w lipcu 2008 r. Podpisano do druku we wrześniu
2008 r. Papier offset. kl. III, 90 g

Cena 50 zł

STUDIO NOA ■ Ireneusz Olsza
ul. Emerytalna 17c/48, 40-729 Katowice